

Obsah

1. Kráter tichej smrti	6
2. Ako stredoškolský učiteľ objavil pravek	14
3. Hotel Bludný balvan	26
4. Smrť Venuše s krivou tvárou	33
5. Rozprávkoví mládenci v Domici	50
6. Dedinka pod lesom	63
7. Nad ohňom opekaj Fáfniho srdce	71
8. Ako sa Christian Thomsen vynašiel	85
9. Rozprávka na jantárovej niti	94
10. Koniec posledného skrčka	105
11. Výkrik hlinených mohýl	120
12. Vojna o lužickú kultúru	135
13. Koniec molpírskych ludožrútov	147
14. Ako husi objavili našu históriu	160
15. Keltská hrôza kráča po Európe	169
16. Stradonickí zlatokopi	178
17. Kvet oppíd	183
18. Poklad keltského kráľa	189
19. Obetné ohne na Havránku	204

© Pavel Dvořák 1983, 2016 (druhé, doplnené vydanie)

Ilustrácie © Jozef Cesnak 1983, 2016 (druhé vydanie)

Design © Pergamen

Recenzoval prof. PhDr. Václav Furmánek, DrSc.

Prvé vydanie recenzovali prof. PhDr. Tatiana Štefanovičová,
DrSc., a prof. PhDr. Jozef Vladár, DrSc.

ISBN 978-80-85501-63-6

Kráter tichej smrti

Odišla
z tohto
sveta
zvláštnym
spôsobom.
Skamenela.

Porozprávajme si na úvod smutný príbeh.

Možno sa odohral a možno nie. Možno sa odohral celkom inak.

Neviem, poznáme len jeho koniec, začiatok je už dávno-pradávnो zabudnutý. Ale to azda neprekáža. Je to poučný príbeh, a tak si ho teda vypočujme.

Prišla raz neandertálska žena k prameňu, z ktorého stúpala para. Začudovala sa, sadla si na breh a ponorila do prameňa ruku. Voda príjemne hriala a ona zrazu pocítila únavu. Chcela malátnosť premôcť hlbokým nadýchnutím, no nešlo to. Začala sa jej krútiť hlava. Chcela vstať a odísť, ale nemala na to dost síl. Pokúšala sa nabrať do pľúc viac vzduchu, no dusila sa čoraz väčšími a väčšími. Zاتمelo sa jej pred očami. Jej telo sa pomaly zosúvalo, akoby sa prepadávalo samo do seba. Žena sa zošmykla do jazierka. Už nezačula ani čľupnutie, necítila, že padla do vody, ktorá ju pred chvíľou tak príjemne hriala. Upadla do hlbokého bezvedomia. Zavrela sa nad ňou hladina a už jej nebolo pomoci. Klesla na dno a zomrela.

Ale nebol to jej koniec. Odišla z tohto sveta zvláštnym spôsobom. Skamenela. To preto, lebo voda, ktorá ju zahubila, nebola obyčajná, ale čarovná voda, minerálny prameň. A nie obyčajný minerálny prameň, ale prameň, v ktorom sa vytvára travertín.

Travertín je krásny, biely alebo hnedastý, hrubý, pórovitý kameň, trochu pripomína penu. Robia sa z neho obklady vý-

znamných budov, sochári z neho tešú sochy, pomníky, nájdete ho na náhrobníkoch na cintorínoch a podobne. Vzniká veľmi zaujímavým spôsobom. Horúca termálna voda rozpustí pod zemou vápencové kamene a rozpustené vynesie na povrch. Tam sa voda pomaly odparuje, vápenec zostáva a usadzuje sa v prameni podobne ako vodný kameň vo varnej kanvici či v kanvici na čaj. Travertín sa však neusadzuje vo vyumývanej kanvičke, ale vo voľnej prírode na obrovských plochách, kde sa povalujú všelijaké zaujímavé veci: listy, kamienky, kostičky, uhličky, kúsky dreva... A všetky skončia podobne ako kamené ruže, ktoré si ľudia vozia na pamiatku z Karlových Varov. Ako vznikajú tieto ruže? Naozajstná alebo aj papierová ruža sa ponorí do prameňa a v ňom sa po istom čase obalí tenkou

Gánovská travertínová kopa už dávno zmizla. Zostalo len dolámané bralo. Vzácnny kameň plný pamiatok ľudí vydolovali a rozviezli. Pre naše rozprávanie je dôležitý zvyšok niekdajšieho krátera; cezeň vyvierala čarovná minerálna voda. Kameň z krátera nebol dosť kvalitný, stavbárov nezaujímal, a tak nám zostal ako posledný zvyšok príbehu o skamenenej myšlienke.

vrstvou kameňa. To preto, lebo liečivá karlovarská voda je presýtená rozličnými minerálnymi soľami, tie sa usadzujú na predmetoch v podobe tenkého, stále pribúdajúceho kamenného povlaku.

V travertínových prameňoch sa deje čosi podobné. Všetko, čo zaleje voda, sa mení na kameň. Pretože sa rozlieva do široka-dodaleka, mení na kameň nielen drobné predmety, ale celú krajinu. Krajina dostáva podivuhodný tvar, dvíha sa do kužeľovitých kôp, rozlieva sa do rozľahlých príkrovov, steká v mŕtvych vodopádoch. Travertínové pramene vytvorili napríklad v Bojniciach a na okolí celé vrchy. Na jeden sa zmestil nielen Bojnický hrad, ale aj bojnické staré mesto. Stojí za to zísť bojnickým námestím dolu medzi rodinné domčeky a postaviť sa pod skalú, ktorou sa za kostolom

končí prepoštská záhrada. Človek sa cíti ako v rozprávke: dolu brehom padajú prúdy mŕtvej vody, padajú, padajú, ale nepadnú, lebo ktosi ich zaklial, premenil na kameň.

V travertíne pod Bojnicami sú tisícky skamenených lístočkov, kostičiek, uhličkov, ihličia a podobných smutných príbehov o skamenení, ako bol príbeh, čo sme si povedali na začiatku.

Ale nielen smutných príbehov. Veselých je oveľa viacej. Teplé minerálne pramene boli požehnaním pre život. V zime nezamrzali, bolo v nich vždy nadostač čerstvej, dokonca liečivej vody. Nielen pre ľudí, ale aj pre zver, ktorá k nim schádzala zo širokého okolia. V najstaršom praveku bola zver obživou. Ľudia usadení okolo teplých prameňov mali preto obrovskú výhodu. Nemuseli za zverou chodiť, stopovať ju a prepadať, stačilo, keď sa skryli a čakali. Korisť prišla sama. Pri teplých prameňoch sa žilo ľahšie, veselšie, preto ich pravekí ľudia vyhľadávali, a ak nemali smolu – ako neandertálska žena, bývali pri nich celé tisícročia. Lahko si predstaviť, koľko za taký dlhý čas postrácali vecí, čo všetličo okolo seba narozhadzovali. A travertín všetko pohlcovaľ, travertínový vrch narastal, ako keď kysne cesto, lenže namiesto hrozienuk a mandlí v ňom boli tisícky najrozličnejších predmetov a každý je dnes nesmierne vzácnou pamiatkou, pretože rozpráva o živote a svete spred desať tisícov rokov.

Niekedy sa nestratili ani tie najkrehkejšie veci, lístky, ihličie, vtáčie perá, kostry aj tých najmenších zvierat. Skôr ako zhnili, zanechali v travertíne odtlačky.

Treba však vysvetliť, prečo zahynula neandertálska žena z úvodu nášho rozprávania.

Zadusil ju plyn unikajúci z prameňa. Z minerálnych prameňov totiž často uniká kysličník uhličitý, ktorý si tak veľmi pochvaľujeme, keď šumí v sódočke. Lenže mimo sódočky je kysličník uhličitý veľmi nebezpečný. Nedá sa dýchať, a pre-

Človek sa cíti ako v rozprávke: dolu brehom padajú prúdy mŕtvej vody, padajú, padajú, ale nepadnú, lebo ktosi ich zaklial, premenil na kameň.

Skamenená myšlienka

tože je ťažší ako vzduch, usadzuje sa pri zemi v hrubých vrstvách, no len na miestach, kde ho nerozháňa vietor, napríklad v jaskyniach, v studniach, v starých šachtách a podobne. Hovorí sa mu „psí plyn“, lebo jaskyniari, aby si chránili život, chodili kedysi do jaskýň so psami. Ak sa dostali do vrstvy kysličníka uhličitého, pes, pretože je nízky, odpadol už tam, kde vyšší človek mal vzduchu ešte dosť.

Neandertálska žena zahynula tragickou náhodou. Ocitla sa na mieste, kde sa kysličník uhličitý usadil, kde ho nemožno rozohnať vietor, a plyn ju zadusil... Klesla do vody ako karlovarská ruža. Lenže skôr ako ju obalil kameň, zotlela. Zostalo z nej len niekoľko kostí a najdlhšie lebka, pravda, prázdna lebka, lebo mäkké tkanivo sa rýchlo rozpadlo. Kost však vydržala dlho, kým ju travertín celkom nezaplnil a vo vyprázdnenej mozgovej dutine sa nesformoval takmer presne do podoby mozgu.

A celý ten čas narastal kameň aj nad lebku, aj pod ňou, aj z jednej strany, aj z druhej, až sa lebka so skameneným mozgom stala súčasťou travertínového vrchu.

Travertín je výborný stavebný materiál a moderní ľudia sú usilovní staviteľia. Lámali travertín a odvážali ho do nových budov, pokým nerozobrali celý vrch a nenarazili aj na skamenený mozog. Stalo sa to v Gánovciach na Spiši na východnom Slovensku, a to miesto si treba zapamätať, lebo gánovský vý-

Gánovský výliatok

liatok mozgu neandertálskeho človeka je vari najvzácnejšou pravekou pamiatkou z územia Slovenska.

Veď to bol hotový zázrak, nájsť v kamennom vrchu kameň. A ani nie väčší ako dve spojené chlapské päste. To nie je ako príslovečná ihla v kope sena, ale čosi oveľa-oveľa ťažšie ako hľadať steblo v stohu veľkom ako dom.

Lež nie je to iba zázrak, ale aj úžasný poklad, lebo to bol výliatok mozgovej dutiny, takmer kópia mozgu. Vedci z neho všeličo vyčítali, ako keby študovali mozog neandertálskeho človeka, akoby mohli čítať jeho myšlienky.

Nebolo prehnané hovoriť o skamenenej myšlienke.

Teraz sa však zamyslime!

Bola to obrovská náhoda, že z mŕtvej ženy čosi zostalo, pretože ľudia oveľa častejšie zomrú v posteli ako starí, chorí, zranení, občas ich roztrhá zver, zrútia sa zo skaly, utopia sa

v rieke a podobne. A po takých mŕtvych po desať tisícach rokov nezvýši ani košťalik. Málokto zahynie v prameni.

Nuž, bola to obrovská náhoda, ale na objav skameneného mozgu sa museli odohrať hotové zázraky. A aj po obrovskej náhode a hotových zázrakoch zostal z celého človeka len odťahok jedného jediného, čo ako dôležitého orgánu. Hoci by z neho najmúdrejší a najvedeckejší vedci vyčítali všetko, čo sa len vyčítať dá, vždy sa dozvedia iba zlomok skutočnosti.

A taký je pravek, o ktorom bude naša kniha.

Dejiny praveku spoznáваме len vďaka náhodám, a aj za najpriaznivejších okolností sa o nich nedozvieme všetko ani vtedy, keď ich študujú a skúmajú tí najmúdrejší.

Načo sú teda také dejiny? Má to význam?

Má to obrovský význam. Jednak sú zaujímavé a vzrušujúce, tak ako príbeh skamenenej myšlienky. Ale nielen to. Dejiny praveku dali ľudstvu takú lekciu, že sa z nej nespamätalo dodnes. Povedali človeku, že nie je dokonalým Božím dielom, ako sa nazdával, ale súčasťou prírody – tak ako zvieratá, kvety alebo aj kamene. Veď dokonca za prapredka mal zvieru podobné opici.

A ešte jedno, vari ešte dôležitejšie poučenie nám poskytuje pravek.

Kým ľudia toto obdobie neobjavili, učili sa deti aj dospelí o tom, ako k nám jedného dňa prišli Rimania a priniesli so sebou veľkolepú kultúru. Až tá z našich predkov urobila ľudí, lež nie plnohodnotných kultúrnych ľudí, ale barbarov, ako sa o nich hovorilo. A neboli za to Rimanom vďační. Naopak, stále proti nim bojovali a urputne ničili ich dielo. Ničili, ničili, kým ho celkom nezničili. A trvalo stáročia, kým sa k troskám – podľa príkladu iných múdrejších národov – neskôr zasa nevrátili.

Deti aj dospelí, ktorí sa učili taký dejepis, sa za svojich predkov hanbili, obdivovali a páčili sa im Rimanom a ľutovali, že nie sú ich potomkovia. To bol najsilnejší pocit z ta-

kých dejín: ľútosť, že sme rozbili veľké dielo cudzích kultúr. Lebo to neplatilo len o Rimanoch, ale aj o kultúrach staršej i mladšej doby kamennej, v dobe bronzu, železa i stredovekej kolonizácie. A tak sa rodil komplex národnej menejcennosti a obdivu k pokroku iných národov.

Dejiny praveku hovoria čosi celkom iné. Rozprávajú nám, koľko sa ľudia natrápili, kým objavili zázrak obilného zrna, kým prišli na užitočnosť kovov, ako krvácali a zomierali, aby obránili svoje domovy, koľko sa narobili, kým čierne pralesy a pusté stepi zmenili na úrodné polia, jednoducho nás učia, že všetko, čo dnes máme, vzišlo z práce, potu a krvi.

Nestačí čakať, lebo nič nie je zadarmo, človek má len to, čo urobí, obráni, odpracuje.

A tak sú celé dejiny praveku vlastne skamenenou myšlienkou. Veľkou, nezničiteľnou myšlienkou o zmysle ľudského úsilia.

Nuž, bola to obrovská náhoda, ale na objav skameneného mozgu sa museli odohrať hotové zázraky.

Ako stredoškolský učiteľ objavil pravek

Všetko musí mať svoj začiatok a ani pravek nie je výnimkou. Hoci má milióny rokov, poznáme ho vlastne až od roku 1856, keď v Neanderovej doline v Nemecku objavili nové, najdlhšie a najvýznamnejšie obdobie ľudských dejín. Obdobie, v ktorom sa človek stal človekom, premenil sa zo zvieratá na mysliaceho tvora.

Neanderova dolina (po nemecky Neanderthal) je čarokrásne miesto. Jej vchod leží v mierne zvlnenej krajine, ktorá odrazu vzkypí do divého zhľuku skál, rozčesnutého dlhým úzkym romantickým kaňonom so strmými skalnými stenami, len kde-tu porastenými kríkmi a trsmi trávy. Na jej dne tečie riečka Düssel, celkom nenápadná, skôr väčší potok, lež skúsenému oku geológa aj tak okamžite prezradí, že celý čarokrásny kút vybudovala práve voda státisícročnou trpezlivou činnosťou.

Uprostred viníc a polí sa Neanderova dolina po mnoho stáročí uchovala ako prekrásny, no vlastne nikomu nepotrebný skvost. Využíva sa iba na prechádzky. Dobrých dvesto rokov pred našim príbehom sa sem chodil z neďalekého mestečka Düsseldorf (dnes je to takmer miliónové mesto, hlavné mesto Severného Porýnska-Vestfálska) prechádzať rektor latinskej školy Joachim Neander, kňaz, organista, skladateľ nábožných piesní. Tu rozmýšľal a zostavoval svoje kázne, v ktorých neraz velebil tento prekrásny kút. A pretože ľudia

